

УДК 1(091)

Володимир Винниченко про духовну кризу суспільства як результат нівелювання людини

Л.Г. ПАВЛИШИН

Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка, м. Тернопіль,
E-mail: lyudpavl@gmail.com

Авторське резюме

У статті досліджено погляди В.Винниченка щодо стану тогочасного суспільства, проаналізовано причини духовного занепаду людини, з'ясовано шляхи подолання дисгармонійного стану особистості. Автор виявляє спільність поглядів представників неklasичної доби філософування, а саме Ф.Ніцше, В.Винниченка, М.Хайдеггера, С.К'єркегора. Ключові проблеми, пов'язані із відчуженням людини, її нівелюванням, розглядаються з позиції співвідношення загального та одиничного, зовнішнього та внутрішнього, раціонального та ірраціонального. У дослідженні проаналізовано ставлення людини до проблеми життя і смерті, вічного і кінцевого як її незмінних атрибутів, що змушують замислюватися над сенсом буття, щастям тощо, продемонстровано специфіку подолання мислителями людської дисгармонійності та внутрішньої спустошеності. У своїх творах В.Винниченко зазвичай відображає внутрішній світ героїв, прагне якомога повніше показати психологію людини, її ставлення до життя і смерті, добра і зла, її роздуми про суть людського буття. Зосереджуючи увагу на проблемі людини, її призначенні у світі, Винниченко доводить, що вона не йде сліпо за своєю долею, а має право на вибір, боротьбу і смерть. В основі його філософсько-етичного світогляду – непокірність людини, її стійкість до життєвих випробувань.

Ключові слова: людина, нівелювання, духовна криза, дисгармонія, сенс життя, мораль, цінність.

Volodymyr Vynnychenko about spiritual crisis of the society as a result of person's evening out

L.G. PAVLYSHYN

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National pedagogical university, Ternopil, Ukraine,
E-mail: lyudpavl@gmail.com

Abstract

In the article explored V.Vynnychenko's views on a state of the a society, analyzed the causes of the decline of the spiritual of a man, founded a ways of overcoming disharmony of the individual. The author discovers the common views of the representatives of nonclassical period of philosophy such as V.Vynnychenko, F.Nietzsche, M. Heidegger, S.Kierkegard. The key problems associated with human leveling, seen from the perspective of the ratio of general and individual, external and internal. The study analyzed the human attitude towards the problem of life and death, eternal and finite as immutable attributes that cause to ponder the meaning of life, happiness, etc., demonstrated the specifical points of view of thinkers concerning the overcoming of human's disharmony. In his works V.Vynnychenko usually reflects the inner world of characters, as much as possible he tries to show the psychology of a man, her attitude toward a life and death, good and evil, reflections on the essence of the human being. Focusing on the problem of a human destination in the world Vynnychenko proves that a human does not go blindly for her fate, has the right to choose, struggle and death. At the heart of his philosophical and ethical worldview – disobedience of a human, her resistance to life's difficulties.

Keywords: human, leveling, spiritual crisis, disharmony, meaning of life, morality, value.

Постановка проблеми. Володимир Винниченко зосереджував увагу на проблемах людини як рушійної сили суспільного поступу, творця цінностей. Спостерігаючи за тогочасними суспільними реаліями, він вважав, що вся діяльність людини впродовж декількох століть передбачала досягнення універсальної ідеї щастя. Винниченко стверджував, що у сучасному йому світі живуть безнадійно хворі духовно люди. На шляху до досягнення щастя, внутрішньої гармонії стоять перешкоди у вигляді

ді застарілих соціально-моральних традицій, війн, революцій, а отже у суспільно-політичних і морально-етичних чинниках, у суспільній нерівності, людському егоїзмі.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерельною базою дослідження є праці М.Сріблянського, А.Крушельницького, А.Ніковського, І.Свенціцького, П.Христюка, Г.Сиваченко, Л.Левчук, Г.Костюка, В.Хархун, Л.Дем'янівської, М.Жулинського, Л.Мороз.

Метою дослідження є виявлення та аналіз

© Л.Г. Павлишин, 2016

філософського бачення В.Винниченком проблеми духовного стану суспільства та людини, з'ясування дисгармонійності у стосунках між «Я» і «Ми», конфлікту між обов'язком і необхідністю, сенсом та безмістовністю.

Виклад основного матеріалу. В одному із своїх численних творів, а саме: у романі «Лепрозорій», Винниченко висловлював сподівання, що люди врешті-решт переглянуть свої життєві позиції, стануть на шлях докорінних змін власної недосконалої сутності. На думку Г.Сиваченко, у романі яскраво виявляється талант Винниченка-мораліста. Найперший обов'язок людини, вважав він, - жити вільно й щасливо, відкинути будь-яку фальш, конформізм, норми буржуазної моралі. У романі простежується думка стосовно того, що людина, вважаючи себе центром Всесвіту, є руйнівником природи і усіх живих організмів. Мислитель хотів, щоб людина не чекала, коли вона зможе потрапити на тому світі в рай, оскільки це можна зробити на Землі. Райське життя буде тоді, коли за його побудову візьмуться конкордисти. «І після мільйонів років блукання планетою в гарячці, болях, муках дискордизму, але виросле, загартоване величезними накопиченими багатствами досвіду – наукового, технічного, мистецького – людство повернеться нарешті додому, до себе, до свого раю... І тоді Земля стане планетарним райським садом, і то не в алегорії, а в реальній дійсності, бо продукти того саду будуть як і в колишньому раю, їхнім головним засобом годування» [1, с. 256]. Автор роману вважає, що людина може бути сильною, здоровою тілесно і духовно лише тоді, коли буде погоджена з іншими людьми, з природою, поважатиме її закони, приязно ставитиметься до інших людей, тварин, рослин, буде активною і діяльною. Винниченко вважав, що причинами дисгармонійного життя людини, її нівелювання можуть бути егоцентризм, міщанський добробут, підпорядкування ницим почуттям тощо. Він був переконаний, що для духовного становлення людини необхідні високі почуття, натхнення, бажання здійснювати величні подвиги. Так, наприклад, в оповіданні «Глум» відображено трагедію буття людини, спричинену страхом смерті, а також усвідомленням, що навіть наприкінці свого життя вона не знає для чого прийшла у цей світ, не з'ясувала причину свого народження.

Трагічне життя – невід'ємний атрибут існування для багатьох героїв Винниченка. Наприклад, у творах «Федько Халамидник», «Студент», «Чекання» тощо він наголошує на проблемі самотності людини, її відчуженні, а в творі «Дрібниця» Винниченко відображає психологічний стан людини, стомленої життям, яка прагне смерті, оскільки не бачить виходу із своєї життєвої драми. Здійснюючи самогубство, герой твору таким чином протестує проти злої долі, інших людей, які змушують його

виконувати їхні вказівки. Духовна, а потім і фізична смерть героя є свідченням його невдоволення життям, вказує на його внутрішні суперечності, відхилення від істинних людських норм існування.

Нівелювання людини і суспільства, духовна криза спонукали Винниченка до переоцінки цінностей, власних позицій. У цьому він схожий на Ф. Ніцше, якого також непокоїли тогочасні стосунки між людьми. Завдання Ніцше полягало «в створенні цілковитого перевороту в сфері етики, в зміні прищепленої християнської моральної оцінки людських справ, в переоцінці цінностей» [2, с. 50]. Ніцше, так само як і Винниченко, покладав великі сподівання на ідею «переоцінки цінностей», адже з тими, що вже існували, неможливо побудувати нове суспільство, у якому б могла з'явитися людина нового типу, надлюдина. Перш за все потрібно було переоцінити християнські і традиційні моральні цінності, адже традиційна, підігнана під рамки пересічної людини мораль, була для Ніцше неприйнятною через свою здатність ганьбити всіх, хто не шанує її, не кориться їй, не ставиться з особливою повагою до неї. Дана проблема постає в романі В.Винниченка «Сонячна машина». Сонячна машина знищила не лише духовність, перетворила людину на звіра в людській подобі, а й порушила баланс природи. Люди, перебуваючи під владою дивомашин, засліплені новітніми досягненнями, збудували таку собі невидиму стіну, що відгородила їх від усього натурального, природного. У новому суспільстві ніхто не цікавився життям інших. «Людство ж загубило всі зв'язки, розпорошилося на мільйони атомів, самотніх, незалежних, байдужих одне до одного» [3, с. 468].

Проблема самотності, над якою міркує Винниченко, співзвучна із твердженням Хайдеггера, що ніде не почуваш себе так самотньо як у натовпі людей. Цивілізація, індустріальне суспільство породжують людей-анонімів, які втратили власну ідентичність. У такому суспільстві людина може бути лише громадянином, а не особистістю. Таке анонімне існування несправжнє, причому причина цього полягає не в організації суспільства, а в самій людині, яка, бажаючи слави і чинів, перетворюється на їхнього раба, стає несправжньою, намагаючись стати іншою, отримати те, чого ще не має. З. Єфімова вказувала, що В. Винниченко, висловлюючись щодо необхідності соціальних змін у суспільстві, був категорично проти застосування насильницьких дій щодо їхньої реалізації. У його «Сонячній машині», вважала вона, незважаючи на її соціальне спрямування, центральною проблемою, що розглядається у ній, є не перетворення суспільства (на цю проблему потрібно було особливо звернути увагу), а любов, яка так завжди цікавила автора. Проте докори Єфімової безпідставні, оскільки

ки любов – це один із чинників, на якому повинні ґрунтуватися стосунки між людьми в оновленому суспільстві, оскільки вона здатна позитивно впливати на людину, наповнювати її життя смыслом, гармонізувати як її внутрішній світ, так і світ навколо неї, виступати певною соціальною силою.

Відкидаючи старі суспільні норми моралі, наголошуючи на необхідності нових, Винниченко солідарний із Ф. Ніцше, у філософії якого містилися категоричні відкидання тогочасної моралі, що лише служила засобом послаблення людської волі, заклики до «переоцінки цінностей» та встановлення моралі нового зразка, що сприятиме формуванню сильної людини — лідера. Винниченко цікавився філософськими поглядами Ніцше, перекладаючи «Так казав Заратустра». Винниченко вибудував систему цінностей, що забезпечила йому внутрішню стійкість, той стержень, який не давав йому поступитися власними переконаннями, допомагав встановлювати власну позицію. У своїх поглядах Винниченко виходив з того, що загально визнаних моральних норм, вічної моралі немає, уявлення про це примарне. Людина у своїй індивідуальній поведінці обмежена загальними нормами, що сприяють її долученню до соціуму. Про недосконалість та некоректність цих норм Винниченко вів мову у своїй праці «Про мораль пануючих і мораль гноблених». Причину цього він вбачав у тому, що джерелом моралі є суспільний розвиток, а у класовому суспільстві люди відчувають більшу приналежність до класу, ніж до суспільства. Абстрактні норми — це класовий обман, а християнська мораль — це прикриття для класової експлуатації. Не визнаючи ані абсолютних істин, ані абсолютних моральних цінностей, Винниченко зазначав, що як будь-яку правду можна зробити обманом, так і обман — правдою. Наголошуючи на відповідності таких понять, як «добро» і «зло», Винниченко має на увазі, що вони залежать від конкретних обставин. Те, що є корисним, цінним і добрим для однієї людини, для інших може таким не бути. Так, наприклад, одна і та сама дія може вважатись і як злочин, і як мужній вчинок. У Ніцше, наприклад, було своєрідне внутрішнє переконання стосовно доцільності поставленої ним мети. Якщо навіть і можуть виникати сумніви щодо коректності його позицій, щодо моральних цінностей, все-таки варто сказати, що бажання не тільки руйнувати, а й створювати змушувало його оперувати метафізичними, гносеологічними і моральними поглядами. «Суворі морфологія усіх моралей є завданням майбутнього. Ніцше і тут влучно зробив перший крок, що був вирішальним для нової перспективи» [4, с. 530].

Винниченко, вказуючи на дисгармонійне співіснування окремого і загального, вів мову про домінування останнього над інди-

відом. Так, наприклад, у творі «Вічний імператив» мислитель наголошував на тому, що у суспільстві спостерігається трагічна картина поглинання колективом окремих індивідів, що живуть у ньому. У цьому твердженні він схожий на С. К'єркегора, який стверджував, що у суспільстві одна людина є перешкодою для іншої у досягненні власних цілей. Про це також говорив і З. Фрейд, який наголошував на репресивному характері культури щодо людини. Проблема «особистість – суспільство» постає також у таких творах Винниченка, як «Біля машини», «Контрасти», «Голота», «Великий Молох» та ін. Герої його творів – індивідуалісти-бунтівники, що намагаються відшукати нову мораль, заперечуючи традиційні, існуючі у суспільстві моральні норми, закони, обов'язки. Такими своїми намаганнями вони порушують звичний плин речей у світі, вносять неспокій у душі інших людей, змушуючи їх задумуватися як над власним існуванням, так і над життям суспільства в цілому.

Увага Винниченка до загальнолюдських проблем, пов'язаних із пошуком людиною власного місця у світі, співвідношенням особистості і суспільства знайшла свій відбиток у казці «Дим», де конфлікт між минулим і майбутнім відображений у суперечці між Назад і Вперед. Автор зобразив людей, які існують без будь-якої мети, на щось чекають, але не знають на що, вони інертні і мляві, для них сенс життя – це щось незрозуміле. Лише вночі якісь незрозумілі вогники туги обігнали їхнє серце. «Ох, ті ночі, безкраї, задимлені ночі! Ночами горіли їм більше пекучії вогники туги і суму; ночами їм падали найбільші сльози у серце; вони ж їх любили, ці ніжні й пекучі вогники суму і туги. Та дим забивав їх, ці ніжні вогники, і тупо кишіли ті люди і ніччю» [5, с. 440]. Можна припустити, що ці люди, які безцільно жили, десь на підсвідомому рівні відчували, що варто змінювати своє існування, у них була надія на те, що ще не все втрачено, вони зможуть творити власну долю, а не пливати за течією життя.

Український мислитель, викриваючи вади тогочасного суспільства, неморальну поведінку у сім'ї, на прикладах життя героїв своїх творів яскраво зображав усі наслідки неправильного способу життя, нехтування моральними нормами, маніпулювання долями людей задля власних амбіцій і бажання самотвердитися за рахунок своїх ближніх. Одним із таких творів є драма «Брехня», в якій центральною проблемою є феномен брехні як невід'ємний атрибут існування дисгармонійної людини. Вона вважає, що, завдяки брехні, зможе зробити щасливими інших людей, страждає на відсутність «чесності з собою» та з іншими. Така людина не може узгоджувати свої почуття з розумом, змушена приховувати від усіх те, що почуває до інших, обманювати їх так довго, що, напев-

но, й сама вже починає вірити у те, що робить і говорить. Одягнувши маску брехні, що приховує її справжню сутність, вона втрачає власне обличчя. Ніхто, навіть сама така людина, не може розпізнати, ким же насправді вона є, що є справжнім – маска чи її внутрішній світ.

Мислитель вважав, що головним завданням людини є відвертість і щирість з собою, вона повинна докладати усі зусилля, щоб досягнути цього. Проте, за Винниченком, не кожен здатен на це, оскільки втілити в життя принцип «чесності з собою» зможуть лише сильні особистості, які можуть не лукавити з собою, узгоджувати свої думки, почуття, бажання із власними вчинками. Лише той, хто має сміливість бути чесним з собою, так само ставитиметься і до інших людей. Можна стверджувати, що принцип «чесності з собою» Винниченка сягає корінням у філософію Ніцше, де бути чесним з собою означає жити за принципом «я хочу», який виключає будь-які обмеження для людини, вона має право виявляти власні бажання та реалізовувати їх. Як стверджував П. Христюк, Ф. Ніцше є батьком філософії індивідуалізму, «яка без жалю руйнує всі авторитети, проповідує нове, суворе євангеліє сили, влади і міці» [6, с. 281].

Наголошуючи на тому, що рівність є ознакою занепаду, Ніцше вказував на природну нерівність людей. В зв'язку з такою думкою він виступав проти демократії, яка передбачає рівність усіх людей. Він був переконаний у тому, що людська нерівність передбачена природою, а той, хто наполягає на рівності, здійснює гріх перед нею. З цієї ж причини німецький філософ заперечував соціалізм, який, проповідуючи добробут маси, колективу, пригнічує одиничну особу, знищує її індивідуальність. Ніцше як руйнівник традиційної моралі і творець нових моральних цінностей схожий на Винниченка, який також відчував кризу тогочасних етичних норм, духовну деградацію людини, її нівелювання.

Досить часто людина відчуває на своїх плечах тягар моральних зобов'язань, норм, принципів, які стримують її творчий політ.

Особистість прагне свободи, але повсякденні турботи змушують її перебувати у стані природженого рабства, яке неможливо подолати. Ніцше вважав, що людина живе у похмурому світі і не здатна вільно дихати. У трагічному поєднанні Божого начала та людського немає місця для безхмарного існування, оскільки життя має свій початок та кінець. Людина міцно прикута до свого тіла, приречена на вічну боротьбу за кожну крихту свого щастя та насолоди, за кожну ілюзію свободи, адже справжня свобода може існувати лише у таємничому царстві божества.

На думку Ніцше, одне з головних завдань людини полягає у тому, щоб прагнути до повноцінного та гармонійного життя. Особистість повинна подолати власну обмеженість, переступити через ту межу, яка відділяє її від Бога. Оскільки в світі багато жорстокості, вважали як Винниченко, так і Ніцше, одна істота намагаться подолати та знищити іншу, тому людині не варто чекати допомоги ззовні. Сильна особистість не потребує ніякої підтримки, адже міць духу здатна втримати її на поверхні життєвого потоку. Така людина не боїться труднощів та негараздів, вона вступає у боротьбу з ними та здобуває перемогу.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, варто наголосити, що людина повинна шукати дорогу до самої себе для того, щоб стати самою собою, винести назовні усе те, що є у душі та серці, не стримуючи почуття, емоції та інстинкти. Тому за даних обставин, вважав В. Винниченко, надзвичайно важливою була переоцінка цінностей, які були загальноприйнятими у тогочасному суспільстві. Людина повинна стати творцем самої себе, бути цілісною індивідуальністю, дати стиль своєму характеру, дати художній вияв своїй особистості – в пізнанні і любові, в спогляданні та діяльності. Людина невичерпна у своїх можливостях і ніхто не знає, що могло б вирости з неї, коли б вона згрупувала і напружила усі свої сили. Головною метою людської діяльності повинно бути творення благородної особистості, могутньої та висококультурної.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Винниченко В. Конкордизм [Текст] / В.Винниченко // Хроніка 2000. – 2010. – Вип. 82. – С. 26-257.
2. Струве Г. Е. Современная анархия духа и ее философ Ф. Ницше [Текст] / Г.Е.Струве. – Х.: Типография губернского правления, 1900. – 54 с.
3. Винниченко В. К. Сонячна машина [Текст] / В.К.Винниченко. – К.: Дніпро, 1989. – 619 с.
4. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории [Текст] / О.Шпенглер. – М.: Мысль, 1998. Т1. Гештальт и действительность. – 663 с.
5. Винниченко В. Краса і сила [Текст] / В.Винниченко. – К.: Дніпро, 1989. – 752с.
6. Христюк П. В. Винниченко і Ф.Ніцше.[Текст] / П.Христюк // Українська хата. – 1913. – № 4-5. – С. 275-299.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2016

REFERENCES:

1. Vunnuchenko, V., 2010. Konkorduzm (Concordism). *Hronika* 2000, 82, 26-257 (in Ukrainian).
2. Stryve, G.E., 1900. *Sovremennaya anarhiya dyha i eyo filosof F. Nietzsche* (Modern anarchy of spirit and her philosopher F.Nietzsche). Tipografiya gubernskogo pravleniya, Kharkov (in Russian).
3. Vunnuchenko, V.K., 1989. *Sonyachna mashuna: roman* (Sunny machine). Dnipro, Kyiv (in Ukrainian).
4. Shpengler, O., 1998. *Zakat Europu. Ocherki morfologii mirovoi istorii* (The Decline of the West. Vol.1. Gestalt and a reality). Musl, Vol. Geshtalt i deistvitel'nost. Moscow (in Russian).
5. Vunnuchenko, V., 1989. *Krasa i sula* (Beauty and a strength). Dnipro, Kyiv (in Ukrainian).
6. Hrustyuk, P., 1913. *V.Vunnuchenko i F.Nietzsche* (V.Vynnychenko and F.Nietzsche). *Ukrainska hata*, № 4-5, 275-299 (in Ukrainian).

Павлишин Людмила Григорівна – доктор філософських наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка
Адреса: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
E-mail: lyudpavl@gmail.com

Pavlyshyn Lyudmyla Grygorivna – doctor of philosophical sciences, Full Prof.
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National pedagogical university
Address: 2, M.Kryvonosa Str., Ternopil, 46027, Ukraine
E-mail: lyudpavl@gmail.com